

УДК 336.747.5:004.77"71"(477)

Д. Б. Лозовик,
асистент кафедри економіки,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку систем електронних грошей в Україні. Обґрунтовано основні шляхи подолання проблем розвитку електронних грошей.

Ключові слова: електронні гроші; емітент; платіжний інструмент; інтернет-гроші.

Annotation. The current status and prospects of development of systems of electronic money in Ukraine. The basic solution to the problems of electronic money.

Keywords: Electronic money, issuing, payment instrument, online money.

Вступ. Останнє десятиріччя характеризується появою інноваційних продуктів для здійснення платежів, чому певною мірою сприяє науково-технічний прогрес і розвиток фінансового ринку.

Внутрішні та транскордонні роздрібні платежі, які виконуються з використанням новітніх платіжних продуктів, збільшуються як за кількістю, так і за обсягами. Нові платіжні інструменти не з'являються випадково за бажанням розробників, їх поява – об'єктивний процес, викликаний новими незадоволеними потребами і підвищеними вимогами до ефективності та надійності платежів.

Традиційні технології банківського обліку операцій, пов'язані з ідентифікацією клієнта, виявляються дорогими для систем масових платежів, які здебільшого оброблюють операції з невеликими сумами. Для вирішення питання ефективності та конфіденційності платіжних трансакцій необхідно відмовитися від зберігання та передавання конфіденційних відомостей при віддаленому здійсненні тих угод, які не потребують ідентифікації клієнта. Безпека без ідентифікації може бути легко реалізована за допомогою електронного платіжного засобу на пред'явника, що випускається в обіг без відкриття банківського рахунку. Саме таким платіжним засобом є електронні гроші.

Питанням, які пов'язані з обігом електронних грошей, присвячені праці В. Мищенко, М. Савлука, М. Александрової, Н. Дмитрика, А. Лебедєва, С. Маслової, І. Свиридук [1]. Вони загалом характеризували зміст та особливості електронних грошей. У публікаціях відображається, як правило, правовий або технічний аспект новацій [3].

Економісти називають сучасний період розвитку електронних грошей «дитячим», підкреслюють віддаленість перспективи їх повсюдного проникнення, вважають, що широке використання цих грошей – поки ще теоретична концепція. Однак вчені визнають, що електронні гроші мають величезний і малодосліджений потенціал, який у майбутньому, завдяки імпульсам інформаційно-технічної революції, які важко передбачити, може перетворити їх на реально діючий феномен економічного життя.

Також представники фундаментальної економічної науки не дійшли єдиної думки щодо сутності електронних грошей і тієї ролі, яку вони відіграватимуть у майбутньому. Серед відомих економістів ведеться дискусія стосовно наслідків, які може викликати розвиток електронних грошей, зокрема впливу емісії електронних грошей на монетарну політику та роль центральних банків.

Актуальність дослідження полягає у тому, що позитивна динаміка збільшення Інтернет-аудиторії, підвищення швидкості появи на віртуальній арені нових сайтів і наростання темпів розвитку електронної торгівлі дозволяють вести мову про серйозні перспективи розвитку електронних платіжних систем мережі Інтернет. Електронні платіжні системи мережі Інтернет дозволяють зручно проводити розрахунки, не замислюючись про курси валют, черги в банківських касах, час перерахування грошей та інше. Електронні платіжні системи (Інтернет-гроші) – це фактично електронний еквівалент звичайних грошей, які використовуються при розрахунках між покупцем і продавцем в Інтернет-магазинах. Виникнення таких електронних платіжних систем зумовило те, що електронна комерція в світі стала набирати значних обертів, а розрахунки кредитними картками стали безпечними та повільними. Тому наприкінці дев'яностих років виникла потреба у надійній грошовій системі, пристосованій до розрахунків у мережі. З'явилась нова помітна ніша у сфері розрахунків – електронні гроші.

Постановка задачі. Метою проведеного дослідження є аналіз сучасного стану систем електронних грошей та визначення подальших перспектив розвитку їх в Україні як нового платіжного засобу для здійснення масових платежів.

Об'єктом дослідження є процес становлення і розвитку електронних грошей і систем, що дозволяють здійснювати розрахунки з їх використанням.

Предметом дослідження є організаційно – методологічні аспекти розвитку електронних грошей в Україні.

Результати. Електронні гроші – це такий вид платіжних засобів, обіг яких відбувається в електронному вигляді та гарантує повну анонімність. Всі платіжні системи засновані на використанні кредитних платіжних карток або ж так званого електронного гаманця.

З технічного погляду електронні гроші – це електронний запис про певний обсяг вартості, який захищений відповідними криптографічними алгоритмами. Відповідно до сучасного стану розвитку інформаційних систем і технологій електронні гроші можуть функціонувати на основі карток та на програмній основі.

З юридичного погляду електронні гроші є грошовим зобов'язанням емітента, який повинен обміняти їх на традиційні гроші за вимогою пред'явника. З'явившись порівняно недавно (у середині 1990-х), системи електронних грошей, що використовують при розрахунках грошові замітники, найбільш стрімко почали розвиватись на пострадянському просторі. Цьому сприяють переваги, щодо їх використання:

1. Анонімність платежів. При здійсненні платежу електронними грошима, як правило, не потрібно повідомляти ніяку інформацію про себе, потрібен тільки номер електронного гаманця.

2. Швидкість і зручність платежів. Гроші переводяться майже миттєво, здійснити оплату можна не виходячи з будинку, якщо у вас є комп'ютер та Інтернет. Не потрібно заповнювати від руки платіжні доручення і т.д.

3. Можливість переказувати малі суми. Банки називають такі суми мікроплатежами. Комісія для них є значно вищою, ніж при переказі більших сум, тому що обчислюється як «n%, але не менше (визначеної суми)». Мінімальний розмір платежу, який банк погодиться здійснити, також буває обмежений. Платіжні системи дозволяють переказувати невеликі суми.

Електронні гроші конкурують і з звичайними банківськими платежами, і з системами переказів, платіжними картами, а по окремих одержувачах ще й з платіжними терміналами.

Сьогодні українці можуть продавати та купувати товари, переказувати кошти за допомогою таких систем, як WebMoney, "Яндекс.Деньги", RBK Money, E-Gold, LiqPay, Z-Payment, PayPal, Liberty Reserve, Moneybookers тощо [2]. Такий розвиток ринку електронних грошей є свідченням еволюції вітчизняного бізнесу, його поступового наближення до світових стандартів. Але широкому застосуванню електронних платіжних засобів в Україні перешкоджають певні труднощі.

По-перше, це правове регулювання, яке не встигає за стрімким розвитком відносин у цій сфері, та законність обігу електронних платіжних засобів в Україні.

Вперше поняття електронних грошей було закріплено постановою правління Національного банку України "Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні" від 25.06.2008 р. № 178, яке визначало електронні гроші як одиницю вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента. Право здійснювати випуск електронних грошей в Україні закріплювалося виключно за банками. Водночас для інших юридичних осіб, які здійснювали випуск електронних грошей і не були банками, постановою вносилося обмеження на відповідність до вимог Положення протягом одного року з дня набрання чинності постановою НБУ від 25.06.2008 р. №178.

Однак кардинальних змін у діяльності емітентів електронних коштів після прийняття Постанови не відбулося. Більше того, 4 листопада 2010 р. постановою правління НБУ № 481 вказане Положення було скасовано, а замість нього прийнято нове, яким встановлювалися менш жорсткі вимоги до емітентів електронних грошей. Так, Положення про електронні гроші, затверджене постановою правління НБУ від 04.11.2010 р., скасувало вимогу попереднього Положення щодо віднесення права емісії електронних грошових коштів до виключної компетенції банків, надавши відповідні повноваження й іншим юридичним особам.

Але законність такого нововведення, на нашу думку, є сумнівною, оскільки новим положенням про електронні гроші останні визначено як одиницю вартості, що приймається як засіб платежу. Таке прирівнювання електронних одиниць вартості до засобу платежу не повною мірою узгоджується з чинним законодавством. Так, Закон України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" від 05.04.2001 р. № 2346-III оперує терміном "платіжний інструмент", що визначається як засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ коштів з відповідного рахунка платника. До платіжних інструментів належать документи на переказ та спеціальні платіжні засоби (п. 1.31 цього Закону). Під спеціальним платіжним засобом слід розуміти платіжну картку, мобільний платіжний інструмент, інший платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держатель цього інструменту здійснює платіжні операції з рахунка платника або банку, а також інші операції, установлені договором. Емісія спеціальних платіжних засобів у межах України здійснюється виключно банками (пп. 1.4, 2.1 постанови правління НБУ "Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів" від 30.04.2010 р. № 223).

Таким чином, виникає питання щодо законності ситуації, за якої електронні гроші, з одного боку, "приймаються як засіб платежу", а з іншого - не віднесені чинним законодавством до спеціальних платіжних засобів і відповідно до згаданого Положення про електронні гроші можуть емітуватися не тільки банками, але й іншими організаціями.

Чинне Положення про електронні гроші встановлює, що особа, яка має намір створити систему електронних грошей та здійснювати випуск електронних грошей, зобов'язана узгодити з НБУ правила системи електронних грошей до здійснення випуску електронних грошей. Офіційний сайт НБУ містить інформацію лише про дві діючі в Україні системи електронних грошей, правила яких узгоджені НБУ: "Максі" (емітент - ПАТ "ВіЕйБі Банк") та MoneXu (емітент - ПАТ "Банк "Контракт"). Але насправді таких систем сьогодні значно більше.

Наразі в Україні стало допустимим створення й активне функціонування систем, що дозволяють здійснювати будь-які операції за допомогою електронних одиниць (купівля, продаж товарів (послуг), переказ коштів від однієї особи до іншої) поза межами правового регулювання Положення про електронні гроші (без обов'язкового дотримання встановлених Положенням вимог, без узгодження правил системи електронних грошей з НБУ тощо).

Наприклад, дія на території України системи WebMoney, що дозволяє за допомогою електронних одиниць здійснювати розрахунки (переказ електронних одиниць від однієї особи до іншої з можливістю їх "виведення" - обміну на "справжні" грошові кошти), формально не охоплюється дією вказаного Положення. Більше того, категорія "електронні гроші" формально не використовується системою, натомість фігурують інші назви: електронні одиниці, титульні знаки. Купівля таких знаків за гривневий еквівалент в Україні передбачає придбання покупцями прав вимоги до третьої особи (резидента України) в організації-гаранта (ТОВ "Українське гарантійне агентство").

Таким чином, купуючи в гаранта електронні одиниці за грошові кошти у гривні, особа набуває не електронні гроші, а права вимоги до третьої особи (конкретної банківської установи). У подальшому такі права вимоги можуть обмінюватися на товар (у цьому разі фактична купівля товару, наприклад, в Інтернет-магазині, з юридичного погляду вважатиметься обміном цього товару на права вимоги, а не купівлею за електронні гроші).

Загалом можна дійти висновку, що вимоги до функціонування систем електронних грошей в Україні мають досить загальний характер і не є надто жорсткими, а звідси виникають і недоліки платіжних систем:

1. Емісія електронних грошей гарантується винятково емітентом, держава не дає ніяких гарантій збереження їхньої платоспроможності. Це приводить до того, що електронні гроші не рекомендується використовувати для здійснення великих платежів, а також для нагромадження істотних сум протягом тривалого часу. Тобто електронні гроші в першу чергу платіжні, а не накопичувальні засіб.

2. Електронні гроші існують тільки в рамках тієї системи, у рамках якої вони емітовані. Також електронні гроші не є загальноприйнятим платіжним засобом, обов'язковим до прийому. Через це всі платежі, що ви можете зробити за допомогою ваших електронних грошей, зводяться до того набору, що надає вам оператор системи, довірливих платежі в рамках системи неможливі. Це дуже обмежує застосування електронних грошей досить спеціальними випадками, утім розвиток систем привів до того, що покривається досить широкий спектр побутових платежів.

Крім того, використовуючи такі системи, можна вести бізнес фактично без оподаткування. Реєстрація у таких системах потребує ідентифікації особи, що має намір стати користувачем (надання паспортних даних). У подальшому можливе здійснення між користувачами операцій, які підлягають оподаткуванню (купівлі-продажу товарів тощо), без сплати податків відповідно до вимог чинного законодавства. При цьому рух коштів на "електронному гаманці" користувачів багатьох із подібних систем фактично залишається поза зоною досяжності податкових та інших правоохоронних та контролюючих органів.

Слід також зазначити, що обіг електронних одиниць вартості (одиниць обліку прав вимоги, титульних знаків, реквізитів тощо) викликає низку запитань з погляду дотримання законодавства у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Отже, прогнозування розвитку електронних грошей в Україні є складною справою, оскільки цей засіб платежу сьогодні ще не має достатнього правового підґрунтя для свого існування. За даними НБУ, станом на 01.01.2012 року загальна сума емітованих електронних грошей становила 4,13 млн грн. У 2011 році обсяг ринку електронних грошей склав 2,5 млрд гривень, тоді як в 2009 році він становив лише 1,3 млрд гривень, а в 2007 році – 250 млн гривень. До 2014 року обіг, за прогнозом Державної податкової служби України, досягне 15 млрд гривень [4].

Крім того, на стан справ в Україні впливатимуть події в Європі, де протягом найближчих п'яти років очікується різке зростання на ринку наперед оплачених карток. Прогнози, розроблені за результатами дослідження, проведеного у Великобританії компанією PSE Consulting, показують, що у 2012 році європейці витратять 75 млрд. євро, використовуючи наперед оплачені картки, що на рік складатиме 2,3 млрд. транзакцій, – це відповідає 110% збільшенню на рік.

Висновки. Для подальшого успішного розвитку електронних грошей в Україні важливим є:

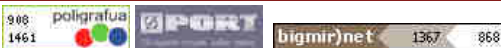
1. Застосування вищезгаданої правової регламентації, спрямованої, з одного боку, на підтримку їхнього розвитку, а з іншого — на запобігання їх використання з метою ухилення від оподаткування та контролю.

2. Подолання певних складнощів з ситуативним перерозподілом суб'єктів ринку і сфер регулювання між регуляторами. Наприклад, зменшивши до розумного поріг входу в «третій дивізіон» банків, Україна задовольнила б попит ринкових ніш на ті продукти, які хоч і перебувають у сфері регулювання центрального банку, але важко народжуються «великими» банками другого дивізіону. А це, окрім електронних грошей, і послуги з приймання малих платежів і виплат, і питання з програмно-технічними комплексами самообслуговування — терміналами, і багато іншого.

Література:

1. Бодюк А. В. Електронні гроші: суть та особливості // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. - №9. – С. 33 – 36.
2. Електронні гроші в українському інтернеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.knl.ua/spravka_potr.php?id=357&cat=8.
3. Несходовський І. Електронні гроші // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. - №4. – С. 49 – 53.
4. Податкова візьметься за електронні гроші WebMoney та інші [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://konus.org.ua/podatkova/>.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"